

I. Medved:

Bibliografija¹⁾ o proglašenju Osijeka gradom.(Izrađeno u bibliografskom odjelu hemeroteke²⁾ osječkoga muzeja.)

O prošlosti pripovijedanje je najmilije onda, kada pripovijeda savremenik. Ovakovo je pripovijedanje u prošlosti osječkoj na početku 19. vijeka o događaju, zbog kojega se čitavo stanovništvo sakupilo u Tvrđavi pred najstarijom zgradom tvrđavskom, koju su kršćani prvu sagradili poslije oslobođenja od Turaka u vremenu poslije 1690. To je zgrada općine osječke (magistrata) — gradske vijećnice. S njezine je altane pročitano, da Osječani više nemaju nad sobom vlastelina (spahiju), a to je ovaj puta bila državna komora.

Grad je postao Osijek, koji se prvi put 1135. u spisima srednjega vijeka spominje kao selo (villa Ezek), god. 1196. spominje se kao trg i luka, pristanište za lađe (forum et portus Ezek). G. 1353. Osijek je posjed (possessio), 1454. oppidum, 1460. utvrđena varoš, za Turaka je tvrđava (zbog mosta preko Drave i močvara do Darde), a poslije oslobođenja od Turaka je tvrđava i komorsko dobro. I dok su se s altane magistratske kuće u Tvrđavi 1809. čitale pravice, što ih Osječani kao slobodan grad dobivaju, na livadi pred Novim gradom prozvanoj kuvad (Kuhweide) pekli su se volovi, jer je narodno slavlje bilo toliko, da se toga dana u Osijeku jelo pečenje i kruh i pilo vino badava. O tom se u prošlosti mnogo pisalo, a mnogo se pisalo opet i o tom pisanju. Preko stotinu i trideset godina poslije osobitog događaja osječke prošlosti u naše je doba već vrijeme, da se ovo pisanje konačno pregleda u cjelini.

Dobro je došao u ovom svesku Zbornika članak dra. Fr. Buntaka: Osijek, kraljevski slobodni grad, u svijetlu pjesnika prigodničara, jer je dosadašnje pisanje o tom razbacano po novinama i časopisima, koji niti nijesu svakom pristupačni. Ujedno tom zгодom ovo promatranje može biti poučno kao primjer, da se malo zagledamo, kako je kod nas istraživanje mučno. To je zato, jer ne znamo niti ne ćemo izvršivati zakonske naredbe odavna, da se na primjer novine i časopisi imaju sabirati i čuvati ne zato, da ih ocijenimo, hvalimo ili kudimo, nego da naše pisanje za javnost promatramo, da pisanje ne znači bacanje rukopisa u ponor zaboravi. Mi nismo uopće toliko napredni, da bismo imali bibliografski zavod za pomoć piscima u pisanju. I tako se događa, da po koji pisac piše primitivno t. j. misleći, da je on prvi (primus), koji o nečem piše, a događa se i to, da pisci o istom predmetu pišu ne znajući jedan za drugoga.

Istraživač slavonske književnosti profesor staroga Osijeka F o r k o tih pjesama nije još mogao spomenuti, jer on je pisao od 1884.—89. u svojim »Crticama iz slavonske književnosti« o knjigama slavonskih pisaca 18. v. Ali ne spominje ih ni Forkov nastavljač u tom poslu historiograf Sla-

¹⁾ Grčka riječ »biblos« znači »knjiga« a onda »pisanje«; »grafo« znači »pišem« — bibliografija je dakle popis pisanja.

²⁾ Grčka riječ »hemera« znači »dan«, a onda pisanje i štampanje samo za jedan dan, a to su novine. Riječ pak »theke« je sprava za spremanje na pr. škrinja. Hemeroteke je dakle zbirka novina i spremište za novine.

vonije đakovački profesor Matija Pavić u svojoj radnji »Književna slika Slavonije«, premda on opisuje knjige slavonskih pisaca također u prvoj polu 19. v. imajući u đakovačkoj knjižnici još više prilike ogledavati slavonske knjige nego Forko u Osijeku. Tih osječkih pjesama o postanju Osijeka gradom ne spominju ni Povijesti hrvatske književnosti sve do naših vremena štampane u Zagrebu, kao što nemaju ni u svojoj bibliografiji literarne Povijesti zagrebačkoga izdanja potpuno pobilježeno, što se sve o hrvatskim piscima pisalo u Slavoniji, pa na pr. nemaju zabilježen još ni istraživački trud Matije Pavića.

O pjesmama o Osijeku g. 1809. pisalo se u javnosti prvi puta g. 1909. i to u Osijeku. Pisao je bivši osječki đak literarni historik dr. J. Prohaska. On je u uskršnom broju (82) osječkih novina »Narodna Obrana« od 10. IV. 1909. pod natpisom »Osijek 1809.« priopćio sadržaj knjižice, što ju je ogledao u zagrebačkoj sveučilišnoj knjižnici pod natpisom »San jednoga varošanina iz Osijeka na dan 28. miseca augusta god. 1809. u vrime instalacije slobodno-kraljevske varoši Osika. Istomačit i prikazan svima varošanom osičkim od S. M. Osičanina.« Slovimama Divaltovima privilegovanog knjigotisca.

Dr. Prohaska u »Narodnoj Obrani« 1909. piše: »Knjižica obasiže 23 stranice na malome kvartu, a tekst teče u rimovanim desetercima, kako ih je i Relković u Satiru upotrijebio. Stihovi nijesu dobri, a rime nisu sročne.«

Pjesnik piše, kako se to dogodilo, da je Osijek postao grad. Osijek je već takav vrlo napredna i uređena varoš, a kada dobije i svoj magistrat, »ondak će imati reda i vladanje«.

Pjesnik u svojoj knjižici pripovijedajući, kako su Osječani morali obijati pragove uglednika, upućuje i na neku raniju knjižicu, koja to sve točnije priča. Dr. Prohaska u natpisu kod godine izdanja ove druge knjižice postavlja upitnik ovako: »Čestitanje sličnorično kada Ossik slobodan i kraljevski varoš postade, domorodcem prikazano godine 1806.(?)« Ovo me se dodaje, da se pomišlja i na to, nije li ovdje broj 6 u godini 1806. možda tiskarska pogreška.

Dr. Prohaska ni kod knjižice »San« ni »Čestitanje« ne spominje pisca nego o piscu pjesme »San« piše: »Tko je pisac ili pjesnik ovoj knjižici, to ovaj čas još ne znam, svakako bit će svećenik, jer više nas obrata sjeća govora duhovnih pastira. On naziva varošane osičke »dobrim ovca« ma«, a one, koji ih smućuju, »jarcima«; on razlikuje »kukolj« od »čiste pšenice«, on voli nabožne apostrofe: »Mili Bože, Tebi neka bude Slava (21).« On napose časti biskupa Mandića, a ne sudjeluje u javnim poslovima Osijeka, nego ih prati kao promatralac izvana. Bit će dakle koji svećenik biskupije đakovačke a rodom Osječanin.«

Dr. Prohaska završuje svoj članak: »A evo sada će se doskora navršiti sto godina od toga dana — kolikih li promjena i razvitka! No o tome ćemo govoriti na sam dan slave.« Dr. Prohaska u osječkim novinama o tom više nije pisao. Proslave te stogodišnjice u Osijeku nije bilo, ali se 1909. i dalje pisalo, zanimanje se nastavilo, a ovaj put se znalo samo za dvije štampane knjižice.

U osječkim novinama »Narodnoj Obrani« g. 1909. u mjesecu lipnju štampa se p o v e l j a o proglašenju Osijeka gradom. Ta je povelja napi-

sana u latinskom jeziku. Osječki trgovac u Gornjem gradu Katzhaller dao ju je kao podnačelnik prevesti u njemački jezik.³ Franjo Katzhaller spominje se u pjesmi »San« kao član druge deputacije Osječana, koji 1807. putuju u Beč u carev dvor moliti proglašenje Osijeka gradom. G. 1909. preveo je dr. J. B ö s e n d o r f e r povelju u hrvatski jezik te je štampana u feljtonima »Narodne Obrane« pod natpisom »Kraljevska povelja, kojom se Osijek povisuje na stepen Sl. i kr. grada« počevši od broja 130. dne 11. VI. 1909., br. 131. (12. VI.), 132. (14. VI.), 133. (15. VI.), 137. (19. VI.), 138. (21. VI.) i 139. (22. VI.).

Na dan stogodišnjice proglašenja Osijeka gradom u br. 195. »Narodna Obrana« od 28. VIII. 1909. na drugoj strani bez potpisa pisca a iz pera J. B ö s e n d o r f e r a štampan je pregled povijesti Osijeka, počevši od srednjega vijeka pa tursko doba i oslobođenje do 1809. pod natpisom »Prigodom stogodišnjice Osijeka kao kr. i sl. grada« s ovim podnatpisima: Korodi gospodari Osijeka - Ossak. (Tako su Turci nazivali Osijek). — Osječki sajam. — Život katolika u Osijeku. — Gospoda turska u Osijeku. — Osječki građani g. 1698. (To je najstariji popis prezimena stanovnika Osijeka u Tvrđi, gornjem i donjem gradu). — Kralj. i slob. grad.

Poslije upozorenja dra. Prohaske u »Narodnoj Obrani« u mjesecu travnju na knjižicu »San« a i knjižicu »Čestitanje« u kolovozu 1909. na svršetku članka »Prigodom stogodišnjice Osijeka« spominje dr. Bösendorfer obadviije ove knjižice i pisce tih knjižica ovako: »A u Divaltovoj tiskari izašla su dva svečana spisa I. Mihalića San jednoga varošanina i Jozepac: Čestitanje slično-rično, kada Ossik slobodna i kraljevska varoš postade domorodcem prikazano 1809.«.

Godinu dana poslije toga dr. J. Bösendorfer u svom djelu »Crtice iz slavonske povijesti«, Osijek, 1910. o proglašenju Osijeka grada piše, počevši od str. 395., gdje se opisuje svečanost instalacije dne 28. VIII. 1809., a na 396. se bilježe dva svečana spisa iz Divaltove tiskare u Osijeku »San« s oznakom pisca Josipa Mihalića i »Čestitanje« s oznakom pisca osječkog župnika Ivana Jozepca. Kasnije se nagađanje o piscu »Sna« Josipu Mihaliću napustilo, jer se ne slaže s onim početnim slovom S. Bila su dva prigodna pjesnika Mihalića, jedan se zvao Antun, drugi Joso. Dodajem, da o ovoj braći piše Matija Pavić u svojoj radnji »Književna slika Slavonije u prvoj poli 19. vj.« u Glasniku đakovačke biskupije 1889. p. 224, gdje nabrajajući njihove radove ne spominje ove prigodne pjesme o Osijeku. O pjesmi »Čestitanje«, kako ćemo kasnije vidjeti, pisat će se 1918. i to u Zagrebu.

Drugi put se priopćuje sadržaj jedne od pjesama o Osijeku 1809. poslije dra. Prohaske g. 1912. i to opet u Osijeku. U jubilarnom broju »Narodne Obrane« 16. XI. 1912. (br. 262.) prigodom desetgodišnjice osječke »Obrane« pod natpisom »Pjesma o proglašenju Osijeka kraljevskim slobodnim gradom«. Poslije spominjanja u javnosti 1. Sna i 2. Čestitanja priopćio je ovaj put I. M e d v e d, da ima i knjižica »Ossik kralj. varoš«. U Ossiku slovima Divaltovima privileg. knjigotisca.

³ Povelju slobodnog grada Osijeka u njemačkom prijevodu priopćio je dr. Bösendorfer u »Historische Zeitschrift« u Beču godine 1905. Heft 60.—66. pod natpisom »Das Inauguraldiplom der kön. Freistadt Osijek 1809.«

U čitavoj se ovoj knjižici ne spominje pisac, ali odmah iza natpisne strane na drugoj strani kao moto tiskan je citat iz propovijedi s potpisom ovako: »Ivan Jozepac u govorenju za kralj. varoša Ossika«. U spomenutom broju »Narodne Obrane« 1912. priopćen je sadržaj ove pjesme, u kojoj odmah u početku piše, da je Osijek postao grad dne 28. VIII. 1809. Opisuje se slavna osječka prošlost pa onda svečanost proglašenja gradom.

Treći put se pisalo o pjesmi o Osijeku 1809. opet u Osijeku. Pošto se u osječkim novinama priopćio sadržaj knjižice »San« 1909., a g. 1912. sadržaj knjižice »Ossik kralj. varoš« — na prvoj strani božićnog priloga »Narodne Obrane« od 24. XII. 1913. br. 294 pod natpisom »Opis Osijeka iz god. 1810.« priopćio je I. M e d v e d sadržaj pjesme »P i s m a o d s t a r e i n o v e M u r z e«, koja se sada Ossik kraljevska slobodna varoš imenuje, a tiskana je u kalendaru »Novi i stari svetodanik iliti kalendar ilirički za prosto godište 1810. na korist i zabavu Slavonaca složen.« U Ossiku. Slovima Divaltovima privileg. knjigotisca.

»Pisma« ima 552 stiha. Prva su 64 stiha deseterci, a onda su dalje sve do kraja osmerci. Sriče se prvi stih s drugim, treći s četvrtim i t. d., ali nepoznati pjesnik nije osobito sretan lovac na srokeve. Svakako je taj pjesnik slavno promašio, kada je među ostalim jednom na pr. mjesto riječi »brani« radi sroka morao nategnuti »brari« ovako:

»Još k otomu kalendaru,

Jer ti nitko to ne b r a r i«

I inače nalazimo dosta primjera i za nečist i za nepravi srok (nije vazda ni u Relkovića bolje!). Poezije nema u toj pjesmi, no mi se ovaj puta ne zanimamo za književnu vrijednost pisme nego za povijest hrvatske književnosti, što u njoj pripovijeda o Osijeku savremenik. I stiglo je vrijeme, da se te osječke pjesme izbroje, pa onda uvedu u povijest hrvatske književnosti. U stručnom časopisu društva hrv. srednjoškolskih profesora »Nastavni Vjesnik« g. 1915. prof. I v a n K o v a č e v i ć u svojoj radnji »Neki prigodni pjesnici hrvatski iz Slavonije pod konac 18. vj. i na početku 19.« među prigodnim pjesmama o postanju Osijeka gradom spominje ove tri pjesme: 1. Osik kralj. varoš, 2. San jednoga varošanina i 3. Pismu od stare i nove Murze. Nije dakle zabilježeno čestitanje slično-rično.

O »Pismi od stare i nove Murze« pisalo se ponovo i to u Zagrebu. U časopisu društva hrv. književnika »Savremeniku« g. 1917. literarni historik mnogogodišnji prof. u Osijeku i srednjoškolski nadzornik V l a d o j e D u k a t priopćio je sadržaj pjesme »Pisma od stare i nove Murze, koja se sada Osik kraljevska i slobodna varoš imenuje.« Dukat g. 1917. u Savremeniku na p. 371. nagađa, da bi pisac mogao biti gvardijan osječkog franjevačkog samostana i hrvatski književnik o. Aleksandar Tomiković. O 4. knjižici pisalo se u Zagrebu 1918. u novinama »Obzor« od 7. II. 1918. Pišući o knjižici: »Čestitanje slično-rično, kada Osik slobodan i kraljevski varoš postade domorodcem prikazano god. 1806.« slavonski učitelj i pisac I v a n I. M a r t i n o v i ć spominje i ovo: »Budući da je čestitanje spjevano baš god. 1806. i budući da se u pjesmi od 1806. dva puta ističe, da se počevši od 1779. tražilo 27 god., da se Osijek proglasi kraljevskim slobodnom varoši, to se valjda doista god. 1806. dostao te časti.« I. Martinović je u »Obzoru« 1918. upozorio, da se »Pisma« u riječima podudara s knji-

žicom »Čestitanja«, a u natpisu »Čestitanja« označen je autor početnim slovima S. M. Da je »San« sastavio taj S. M., spominje se u natpisu ove knjižice.

Bio je dakle potreban konačni osvrt na sve te pjesme, pa u almanahu »Jeka od Osijeka« za god. 1919. I. M e d v e d u početku članka »Osijek god. 1809.« piše: »U novije je doba i u zagrebačkim časopisima bilo spomena o nekim prigodnim pjesmama o proglašenju Osijeka kr. slob. gradom. Pače jedan je zagrebački pisac nedavno predložio, neka se prema službenim spisima objelodani, koje je godine Osijek proglašen kr. sl. gradom, jer je imao u ruci jednu takvu prigodnu pjesmu, zbog koje nagađa, da bi to moglo biti god. 1809.«

U članku »Osijek g. 1809.« u »Jeki od Osijeka« 1919. spominju se sve četiri prigodne pjesme. Spominje se, da je u knjižici »San« na str. 14. u bilješci zabilježen natpis knjižice »Čestitanje« 1806., te se dodaje ovo: »U »Snu« se opisuje, kako su u svemu 4 deputacije išle da »izrade Osiku slobodnost« i tek je 4. deputacija uspjela. To je valjda bilo 1806. a instalacija je bila kasnije.« Iza toga se u ovom članku bilježi iz kućnoga ljetopisa franjevačkoga pod datumom 9. IX. 1807., da je supremus comes (veliki župan) Josip Mailath iz Darde stigao u Osijek i »cum deputatis« (s izaslancima) osječke općine raspravljao o poslovima oko slobodnog Osijeka. Tom se zgodom priopćuje i bilješka zapisana u istom ljetopisu o svečanosti grada pod datumom 28. VIII. 1809., da se god. 1918. odgovori na pitanje novina u Zagrebu o godini proglašenja.

Konačno je u svesku 18. VIII. knj. 1. broj od 25. XI. 1929. zagrebačkoga časopisa za povijest i etnografiju »Narodna Starina« od 33. do 40. strane objelodanjena radnja dra. Josipa Bösendorfera »K a k o j e Osijek postao kraljevski i slobodni grad?«

Još treba spomenuti, da je dr. Bösendorfer našao pismeno svjedočanstvo o pjesniku grada Osijeka kod 1809. u jednom spisu osječke općine. No sada je potrebno taj spis još jednom ogledati, da se konačno utvrdi kao pisac pjesme gradski činovnik osječki po rođenju donjogradin Stipo Moslavac.

Najposlije ovaj se pregled završuje bilješkom, da je diploma o postanju Osijeka gradom pročitana u hrvatskom saboru istom 2 godine poslije proglašenja. To je zabilježeno u »Hrvatskim spomen-danima«, gdje na primjer u 239. broju osječkih novina »Hrvatski list« od 28. VIII. 1940. u 1. stupcu 12. strane piše: »28. kolovoza 1811. pročitana je na hrvatskom saboru u Varaždinu kraljeva diploma, kojom je kralj Franjo g. 1809. proglasio Osijek slobodnim i kraljevskim gradom.«